

Suomen suvun juurien etsijä

D.E.D. Europaeus. Suurmies vai kummajainen. Kalevalaseuran vuosikirja 67. Toimittaneet MATTI KUUSI, PEKKA LAAKSONEN, SENNI TIMONEN. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki — Pieksämäki 1988.

Vuosikirjan viimeisellä sivulla on Pekka Laaksosen kirjoittama Jälkisana, jossa hän selostaa kirjan syntyvaiheita. Lähtökohdaksi asetetaan seminaari, jonka Etelä-Karjalan maakuntaliitto ja Savitaipaleen kunta järjestivät 1.12.1985 Savitaipaleella, missä Europaeus syntyi samana kalenteripäivänä 1820. Seminaarin tavoitteena oli, toteaa Pekka Laaksonen, »arvioida Europaeuksen asemaa Suomen kulttuurihistoriassa uudelleen ja palauttaa hänen kadotettu, osaksi ehkä aina kätkössä ollut maineensa». Seminaarissa pidetyistä kuudesta esitelmästä kehkeytyi 316 sivua sisältävä vuosikirja.

AIMO HALILAN johdantoluku »Näkymiä D.E.D. Europaeuksen aatemaailmaan» on samalla katsaus Suomen valtiolliseen asemaan ja yhteiskunnallisiin oloihin 1800-luvun puolella. Europaeuksen monipolvisen elämäntien kulkua selvittää MATTI KUUSEN ja SENNI TIMOSEN yhteinen artikkeli »Suurmies? Kummajainen? Uhrilammas?», jonka alaotsikkona on »Keskustelua Europaeuksen elämästä ja työstä». Vielä kärjekkäämpi otsikko oli paikallisessa lehdessä sen selostaessa Savitaipaleella pidettyä seminaaria: »Väärin ymmärretty nero vai valtakunnallinen hullu?» Seminaarin osanottajille näyttää ajatus Europaeuksen mentaliteetin häiriöistä olleen läheinen, koska vuosikirjassa on oma artikkelinsa asiasta, KALLE ACHTÉN »Europaeuksen persoonallisuudesta». Jälkipolville säilyneiden tietojen perusteella Achté kuitenkin päätyy siihen tulokseen, että Europaeus oli tuskin koskaan varsinaisesti psykoottinen eli mielisairas, joskin hän kärsi vaikeasta persoonallisuushäiriöstä. Vertaus uhrilampaaseen sisältyy kirjeeseen, jonka M. Junttila lähetti

v. 1861 Kempeleestä Europaeukselle: »Olette yksi kallis uhrilammas Suomelle ja suomalaisuudelle — — on teillä vastoinkäymisiä töissäne ja harrastuksissanne jonka tähden tässä mainittienkin syystä teitä Suomen uhrilampaaksi — —.»

Europaeukselle on tavallisesti omistettu mainesana Kullervo-runoston pelastaja, mutta samantasoisia suorituksia ovat aunukselaisen Ahdin ja Kyllikin runon sekä laatokankarjalaisen Päivän päästön tallennus vuosina 1845—1846, kuten MATTI KUUSI artikkeliosuudessaan toteaa. Vuoteen 1848 mennessä Europaeus oli saanut kokoon niin paljon runoja, että Lönnrot ei voinut sivuuttaa niitä toimittaessaan uutta Kalevalan laitosta. Luetellessaan ansioituneita kerääjiä UK:n Alkulauseessa Lönnrot toteaa: »Erittäinkin onnistui Europaeukselle paljo sekä uusia runoja että toisintoja entisiin, vuosina 1845, 1846 ja 1848, kerätyksi saada.»

Millä tavalla Europaeus suhtautui Kalevalan toimitustyöhön, käy havainnollisesti ilmi VÄINÖ KAUKOSEN artikkelista »Europaeuksen osa Kalevalan laadinnassa». Kaukosen mukaan Europaeus oli Lönnrotin innokas avustaja ja teki hänelle monia eepoksen sisällystä ja rakennetta koskevia ehdotuksia. Pari esimerkkiä osoittaa, kuinka yksityiskohtaisia Europaeuksen huomautukset ja toivomukset olivat. Hän kirjoitti Lönnrotille mm.: »Kalevalasta pitäisi Sinun joitakuuta paikkoja poiskin jättämän, jonka ehkä itsekin tehnet kehoittamattani. Sellaiset paikat, jotka siveyttä vähän koskevat, esim. Potkasi punasen portin Vasemella varpahalla. — Jäniksen jäpimä (jävintä) mailla. — Jonk' on ei ma'loa ma'annut. Pohjan akan saunasanat j.n.e. saisivat vahingotta jäädä pois, taikka toisin asetettaa. Että Kalevala hyvin sopisi vallasvä'enkin naispuolille, sitä pitäisi pyydetämän.» Lönnrot noudattikin Europaeuksen toivomuksia. VK:n säe »Suan orrelle ojensi» oli Europaeuksen mielestä liian mieto, minkä vuoksi hän ehdottaa sen vaihtamista: »6:nessa runossa 75:nessä säkeessä sopii

'veitikasta' Lemminkäisestä paremmin sanoa 'Su'an seinähän sivalsi' kuin nuoin siivosti 'Su'an orrelle ojensi'». UK:ssa onkin sen asemesta VK:n toisnoissa esiintyvä säe »Suan seinähän sivalti». Kaukosella on useita esimerkkejä myös laajakantoisemmista muutosehdotuksista, joita Europaeus Kalevalan toiseen laitokseen teki, mutta viittaa niiden osalta hänen artikkeliinsa. Loppuarviointinaan Kaukonen toteaa: »Lönnot syventyi huolellisesti Europaeuksen monilukuisiin Kalevalan tulkintaa ja kehittämistä koskeviin ehdotuksiin ja otti varmaan niitä huomioon enemmänkin kuin säilyneistä dokumenteista ilmenee.»

V. 1849 ilmestynyt Kalevala oli Europaeukselle kuitenkin suuri pettymys. Hänen mielestään Lönnot oli liiaksi loitonnut alkuperäisistä kansanrunoista. Herman Kellgrenille v. 1853 lähettämässään kirjeessä hän sanoo suoraan, että Kalevala »on valitettavasti Lönnotin itsensä sepittämien kokonaisten kappaleiden ja monien pienempien erikoisuuksien ja proosallisten järkeilyjen täydentämä ja sisältää myös monta aivan satunnaista ja omatekoista kokoonpanoa». Ajatuksiaan UK:sta Europaeus ei kuitenkaan esittänyt painokirjoituksissa, vaikka hänellä yhteen aikaan oli oma aikakausjulkaisukin, Kansakunnan Lehti 1860-luvulla.

Kalevalan ohella oli suomen kielen käyttö ja sen vertailu muihin kieliin Europaeuksen keskeisiä tutkimuskohteita. Tätä puolta hänen toiminnassaan käsittelee LAILA LEHIKAINEN artikkelissaan »Europaeus kielimiehenä». Tulosten arviointi niiden tutkimusten osalta, joita Europaeus itse piti tärkeimpinä, on vielä nytkin vaikeaa, koska Europaeuksen esittämiä teorioita ei ole otettu vakavasti.

Lehikoisen kirjoitus perustuu hänen aikaisempaan artikkeliinsa »D.E.D. Europaeus kirjasuomen kehittäjänä ja kielentutkijana», joka on julkaistu Viritäjässä 1986 (s. 178–202). Mainitussa tutkimuksessa on käsitelty aihetta laajemmin kuin Kalevalaseuran vuosikirjas-

sa (s. 108–116). Toiston välttämiseksi viitataan siihen. Haluaisin kuitenkin kiinnittää huomiota yhteen seikkaan, nimittäin pitkäaikaiseen antagonismiin Europaeuksen ja August Ahlqvistin välillä. Väitöskirjassaan »August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana» on Ilmari Kohtamäki käsitellyt myös Ahlqvistin suhtautumista Europaeukseen (s. 367–369). Näiden kahden suomalaisuusmiehen välit olivat ensi alkuun täysin asialliset, olivathan he kumpikin mm. perustamassa Suometarta v. 1847. Vähitellen he kuitenkin etäännyivät toisistaan, varsinkin sen jälkeen kun Europaeus oli kritisoinut Ahlqvistin tutkimusta suomen kielen kulttuurisanoista »Om finska språkets kulturord. Ett linguistiskt bidrag till finnarnes äldsta kulturhistoria». (Suomi II 6.) Arvostelut ilmestyivät v. 1867 Finlands Allmänna Tidningissä ja Kirjallisessa Kuukauslehdessä. Ahlqvist jatkoi myöhemmin tutkimuksiaan ja julkaisi ne v. 1871 yhtenä niteenä »De vestfinska språkens kulturord». Tätä teosta koskevan Europaeuksen arvostelun Ahlqvist väisti herjalla: »Tunnettu hra D.E.D.E. lausuu myöskin nyt kysymyksenä-olleesta teoksestani Kirj. Kuukauslehden heinäkuunumerossa jotain, jonka sisällystä ja tarkoitusta minä en ymmärrä. Tämmöisiä loruja luulisi mätäkuun-hourelmiksi, ellei tunnettu olisi että hra E:n pää ympäri vuotta on pyörällä.»

Tosiasiakin on, että Europaeuksella oli parempi tuntuma kuin Ahlqvistilla aikansa kielentutkimuksen metodeihin. Niinpä hän huomasi ennen Ahlqvistia Vilhelm Thomsenin merkityksen uuden suunnan näyttäjänä. Senni Timosen julkaisemissa Europaeuksen kirjeissä on yksi professori A.F. Pottille Pietariin v. 1870 lähetetty, jossa on näin kuuluva jälkisana: »Nuoren Vilh. Thomsenin tutkielma Ueber den Einfluss des Gothischen auf das Finnische on aivan erinomainen. Omat paikannimitutkimukseni ovat vahvistaneet täydellisesti ja hänen tutkimuksistaan riippumatta hänen nerokkaat päätelmänsä, että

suomalaisten muinaiset asuinsijat ovat olleet Laatokan ja Äänisen rantamilla. Vakuutan Teille, että tällä suomalais-ugrilaisen ja indoeurooppalaisen kielenkunnan suhdetta käsittelevällä tutkielmalla tulee vielä olemaan suuri merkitys vertailevan kielitieteen alalla.»

Runonkeruumatkoillaan 1840-luvulla Europaeus oli tutustunut paitsi suomen murteisiin myös karjala-aunukseen ja vepsään. Kielitieteelliset muistiinpanot näillä matkoilla jäivät kuitenkin vähiin. Enemmälti hän on merkinnyt muistiin kielellistä aineistoa vasta vuosia myöhemmin, matkalla jonka hän 1856 teki Kuolan Lappiin. Matkan tuloksia selostaa PERTTI VIRTARANTA artikkelissaan »Europaeus Kuolan niemimaan karjalaiskylässä». Virtarannan mukaan »Europaeuksen suunnitelmiin kuului lähinnä Turjan Lapin kansallisuusolojen tutkiminen ja suullisen perinteen tallentaminen». Matka kesti puolisen vuotta, ja sen rahoitti Pietarin Keisarillinen Maantieteellinen Seura. Tälle antamassaan selostuksessa Europaeus kirjoittaa: »Mutta tärkein ja samalla merkittävin todiste Turjan niemimaan muinaisesta suomalaisesta asutuksesta on se, että 40 virstaa Umbasta ja 30 virstaa Kuzrekasta olevan *Vielärv* (*Vieljärvi*), venäjäksi *Vjalozero* -nimisen järven rannalla yhä vielä asuu sinne vanhastaan jäänyt heimo, joka puhuu melkein puhdasta suomen murretta. Näiden muista heimolaisistaan täysin erilleen jääneiden suomalaisten luona olin paluumatkallani toista viikkoa ja kävin silloin erään vanhan miehen kanssa kokonaan läpi suomalaisen sanakirjan saadakseni talteen kaikki heidän jo sangen köyhtyneessä murteessaan vielä esiintyvät suomen sanat.» Europaeuksen olettamus siitä, että hän oli löytänyt Vieljärvestä alkuperäisen suomalaisasutuksen viimeisen saarekkeen, osoittautui kuitenkin erheelliseksi. Hänelle itselleen selvisi myöhemmin, että suomalaiset, tarkemmin sanoen karjalaiset, olivat siirtyneet Vieljärven tienoille vasta 1680-luvulla.

Europaeuksen tekemistä muistiinpa-

noista on säilynyt viisi käsikirjoitus-sivua, joissa on lueteltuna neljäntäsataa Vieljärven sanaa. Nämä on vuosikirjassa julkaissut Virtaranta ja samalla liittänyt niihin selventäviä kommentteja. Artikkelissa on lisäksi Arvid Genetzin myöhemmin antamia tietoja Vieljärven murteesta. Sen asemasta karjalan kielessä Genetz sanoo, että »murre on pohjaista, kovakerakkeista Venäjän Karjalan murretta, melkein samaa kuin Pääjärven ympärillä puhutaan».

Matkallaan Kuolan Lapissa Europaeus teki myös joitakin kaivauksia. Lokakuussa 1856 lähetetyssä kirjeessä hän sanoo: »Neljä viikkoa sitten minulla oli tilaisuus avata Kantalahdessa pari tšuudihautaa, ja minulla on vapaus sekä tilaisuus lähettää näistä haudoista saadut kallonsirpaleet Keisarilliselle Maantieteelliselle Seuralle.» Europaeuksesta arkeologina kertoo TORSTEN EDGREN artikkelissaan »Europaeus ja muinaistiede». Vakuuttuneena muinais löytöjen tärkeydestä kielentutkimukselle Europaeus suoritti 1870-luvulla seitsemän tutkimusmatkaa, joista useimmat suuntautuivat Laatokan etelä- ja kaakkoispuolelle.

Tieteellisiltä tuloksiltaan arvokkain Europaeuksen kaivauksista sijoittuu Saljušikiin Laatokan kaakkoispuolelle. Siellä löytyi kahdesta kurgaanista, suurikokoisesta hautakummusta, kahdeksan vainajan jäännökset. Haudat on ajoitettu 900-luvulle. Saljušikissa yhdistyvät Edgrenin mukaan Laatokan kaakkoisrannan kurgaanilöydöille ominaisella tavalla läntiset skandinaaviset tuontiesineet ja itäiset keskivenäläiset korut kuten Kaman alueelle tyypilliset »räpyläjalkariipukset» ja slaavilainen keramiikka. Löytöjen tieteellistä kantavuutta osoittaa mm., että ne olivat nähtävissä yhteispohjoismaisessa viikinkinäyttelyssä Lontoossa, New Yorkissa ja Minneapolisissa 1980–81.

Kirjan artikkelien perusteella voi saada sen käsityksen, että Europaeus oli jo miehuusiässä niin kanssaihmisenä kuin tutkijanakin syrjään sysätty. Tosiasia kuitenkin on, että Europaeuksella oli

Kirjallisuutta

vaikutusvaltaisia tukijoita elämänsä loppuun saakka, eritoten Venäjällä. Vuosikirjan alussa olevasta kronologisesta katsauksesta ilmenee, että Keisarillinen Maantieteellinen Seura myönsi 1879 Europaeukselle hopeamitalin tunnustukseksi hänen ansioistaan, ja paria vuotta myöhemmin, 1882, Europaeus sai Suomen valtiolta 1500 markan suuruisen vuotuisen eläkkeen. Sen turvin hän olisi voinut asettua synnyinpitäjänsä Savitaipaleelle juurilleen, mutta ehkä hän halusi henkisesti avarampaan ympäristöön, sillä hän lähti Pietariin keväällä 1884. Siellä hän kuoli syksyllä samana vuonna.

Kalevalaseuran vuosikirjan artikkelit ovat korkeatasoisia ja ansaitsevat varauksettoman kiitoksen. Useita on tosin jäänyt edellä esittelemättä, koska ne eivät liity kiinteästi Virittäjän aihepiiriin, Europaeuksen elämänvaiheisiin kylläkin. Entuudestaan tuttua on kerrattu ja täydennetty, mutta myös uusia tutkimustuloksia on runsaasti. Europaeuksen asema Suomen sivistyshistoriassa on entisestään korostunut. Työnsä perusteella häntä voidaan pitää merkkimiehenä ei vain kotipitäjänsä vaan koko Suomen oloissa.

VEIKKO RUOPPILA